



Article

International Journal of Kurdish Studies

7 (2), pp. 228-252

<http://ijoks.com>

İran'ın Kuzey Irak Kürtlerine (IKBY) Yönelik Politikaları<sup>1</sup>

Murat ÖZTÜRK<sup>2</sup> & Cengiz DİNÇ<sup>3</sup>

Received: June 20, 2021

Reviewed: June 22, 2021

Accepted: June 24, 2021

Öz

Birinci dünya savaşından sonra şekillenen bölgesel jeopolitik koşullar İran'ın Iraklı Kürtlerle yakın ilişkiler kurmasını sağlamıştır. Bu dönemde Irak'a karşı bölgedeki çıkarlarını korumak isteyen İran ve kendilerini yönetmek isteyen Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler, İran'ın Bağdat yönetimiyle olan genel ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir.

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra ilişkilerde bir dönüşüm yaşanmıştır. Saddam Hüseyin'in devrilmesi sonucu İran'ın bölgedeki öncelikleri değişmiş ve Irak'la ilişkilerde ağırlık Kürtlerden Şiilere geçmiştir. 2007 yılından sonra Kürtler, başta Türkiye, Batılı devletlerle ilişkilerini geliştirmeye başlayınca İran bölgedeki çıkarlarını korumak için Şiileri daha fazla desteklemeye başlamıştır. Bölgede bloklaşmalar oluşurken 2014 yılında bölge için büyük bir tehdit olan IŞİD ortaya çıkmıştır. Güvenlik mekanizmasını yerle bir eden bu örgüte karşı Batılı güçler Iraklı Kürtleri desteklemiştir. Aldığı destekle hâkimiyet alanını genişleten Erbil yönetimi 2017 yılında bağımsızlık referandumu kararı alıp gerçekleştirmiştir. Buna karşın İran Kürtlere karşı politikalarını sertleştirip bir takım yaptırım kararları almıştır. Çalışma İran'ın Iraklı Kürtlere karşı politikalarındaki bu değişim süreçlerini incelemektedir.

**Anahtar Kelimeler:** İran Dış Politikası, Iraklı Kürtler, Irak IKBY, Bağımsızlık Referandumu

**Recommended citation:**

Öztürk, M. & Dinç, C. (2021). İran'ın Kuzey Irak Kürtlerine (IKBY) Yönelik Politikaları.

*International Journal of Kurdish Studies* 7 (2), 228-252, DOI:

<https://doi.org/10.21600/ijoks.955181>

<sup>1</sup> Bu makale, Murat Öztürk'ün, Doç. Dr. Cengiz Dinç'in akademik desteği ve yönetiminde, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE'de "Türkiye ve İran'ın Kuzey Irak'a (IKBY) Yönelik Politikalarının Karşılaştırılması" başlığı ile 2018 yılında tamamladığı Yüksek Lisans tezinden geniş ölçüde faydalanılarak yazılmıştır.

<sup>2</sup> Bingöl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi. E-Mail: [ozturkmurat2009@hotmail.com](mailto:ozturkmurat2009@hotmail.com), ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5738-5517>

<sup>3</sup> Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-Mail: [cdinc@ogu.edu.tr](mailto:cdinc@ogu.edu.tr), ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4433-9941>

**Iran's Policies Towards Kurds in Northern Iraq (KRG)****Abstract**

Regional geopolitical conditions shaped after the First World War enabled Iran to establish close relations with Iraqi Kurds. During this period, the relations between Iran, who wanted to protect its interests in the region against Iraq, and Iraqi Kurds who wanted to rule themselves, were shaped within the framework of Iran's general relations with the Baghdad administration.

After the US invasion of Iraq in 2003, relations transformed. As a result of the fall of Saddam Hussein, Iran's priorities in the region have changed and the power in relations with Iraq has shifted from Kurds to Shiites. After 2007 Kurds began to develop relations with Western States, especially Turkey. This forced Iran to support Shiites even more in order to protect their interests in the region. While blocks were forming in the region, ISIL, which was a major threat to the region, emerged in 2014. Western powers supported the Iraqi Kurds against this organization that destroyed the security mechanism. The Erbil administration, which expanded its domain with support from the Western Bloc, decided to hold an independence referendum in 2017 and carried it out despite the difficulties. On the other hand, Iran hardened its policies towards the Kurds, and made some decisions in regard to sanctions. This study examines the change in Iran's policies towards the Iraqi Kurds.

**Keywords:** Iranian Foreign Policy, Iraqi Kurds, Iraq KRG, Independence Referendum

**Giriş**

Yakın tarihsel dönemde, İran'ın Iraklı Kürtlere yönelik tutum ve yaklaşımı Irak'la olan genel ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir. Modern Irak ve İran, düşman olarak doğmuş iki ülke olarak değerlendirilebilir. Aralarındaki ilişkiler zaman zaman pozitif yöne evrilsede birçok konuda çatışma içinde olmuşlardır. Çatışmalara konu olan en önemli olay, Irak'ın 1920'de İran'ın elinde olan ve yer altı kaynakları bakımında zengin olan Şattularap ve Huzistan bölgelerinde hak talep etmesi olmuştur. Bunun gibi sebeplerle iki ülke defalarca karşı karşıya gelmiştir. İran'ın, Iraklı Kürtlere dönük çabaları da bu güç mücadelesinin sonucunda başlamış; onları Bağdat yönetimine karşı birçok kez desteklemiştir. Ancak İran, Irak'la olan ilişkilerinde iyileşme olduğu dönemlerde Iraklı Kürtleri yalnız bırakmaktan

çekinmemiş, hatta onlara karşı Irak'la iş birliği yapmıştır. Çünkü topraklarında önemli bir Kürt nüfusu barındıran İran, bu nüfusun kendisine karşı ayaklanmasından ve hak talep etmesinden de çekinmektedir. Kısacası kendisi için fırsat ve denge olarak gördüğü dönemlerde Kürtlere yönelik yaklaşımı pozitif olurken Kürtleri kendine tehdit olarak gördüğü dönemlerde yaklaşımı negatif olmuştur. Iraklı Kürtlerden kaynaklanan fırsat ve tehditler İran'ın bölgedeki politikasını belirlemiştir (Özçelik, 2015).

Birinci Dünya Savaşından sonra, İran kendi eyaleti olan Huzistan'da İngiltere ve Bağdat yönetiminin, Şeyh Hazel başkanlığında "Arabistan Devleti" kurulmasını desteklemelerine karşı, Irak'taki Kürtleri desteklemiştir. İran ve Irak arasında yıllarca sürecek olayların başlangıç noktasını oluşturan bu gelişme, İran'ın Iraklı Kürtleri Bağdat yönetimine karşı bir koz olarak kullanmasına yol açmıştır. İran bu süreçte, Iraklı Kürtlerin Bağdat yönetimine karşı neredeyse yaptığı bütün ayaklanmalarını desteklemiştir. Özellikle 1980-1988 yılında İran-Irak arasında yapılan savaşta İran'ın yenilmemesinin en büyük nedenlerinden birisi de Iraklı Kürtlerden aldığı destek olmuştur.

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası bölgeye artan ilgisi ve Kürtlerle geliştirdiği ilişkiler nedeniyle bölgedeki dinamikler değişmeye başlamıştır. Özellikle Saddam'ın 1992'de Kuveyt'i işgal etmesiyle tetiklenen gelişmeler bölge siyasetini etkilemiştir. İran, bölgede artan küresel güçlerin hegemonyası karşısında politikalarını gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Bir yandan Bağdat yönetiminin zayıflamasını isteyen İran'da diğer yandan da bölgede artan ABD ve İsrail etkisi karşısında çekinceleri oluşmaya başlamıştır.

Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra ABD başta olmak üzere küresel güçlerin müdahalesiyle Iraklı Kürtler otonom bölgeye sahip olmuştur. Iraklı Kürtler kendi seçimlerini yapmış ve kendi kendilerini yönetmeye başlamışlardır. Saddam'ı dizginlemek için bölgeye gelen ABD ve İsrail'den rahatsız olan İran, bu dönemde en büyük gayesi Bağdat'taki Baas rejiminin devrilmesi olduğu için bu süreçte sessiz kalmış ve Iraklı Kürtleri desteklemeye devam etmiştir (Ozcelik, 2014).

2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahale etmesiyle, bölgedeki güç ilişkilerinde yepyeni bir dönem başlamıştır. Müdahale, İran'ın gözünde Iraklı Kürtlerin stratejik öneminin değişmesine neden olmuştur. Çünkü bölgede baş düşman olarak gördükleri Saddam devrilmiş ve Bağdat yönetimi zayıflamıştır. Dahası Irak'ta Sünnilerin egemenliği azalmış, İran'ın desteklediği Şii iktidara gelmişlerdir. Bu durum İran için Iraklı Kürtlerin önemini azaltmış bölgedeki Şii iktidarı yeni gözdeleler olmuştur. Bölgedeki yeni gelişmeler sonucunda İran, Irak'ta Kürt kartını ABD ve Türkiye'ye kaptırmıştır. Bu tarihten sonra Tahran, Batılı güçlerin ve

Türkiye'nin gücünü arkasına alan Kürtleri dengelemek için Şiilere tam desteğini sürdürmeyi amaçlamıştır.

2005 yılında Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) yeni Irak Anayasası'yla meşrutiyet kazanmıştır. Bu tarihten sonra Kürtler diplomatik çabalar sonucunda başta Türkiye olmak üzere birçok ülke ile ikili ilişkilerini geliştirmiş; siyasi, ekonomik ve kültürel antlaşmalar imzalamıştır. Bundan hoşnut olmayan İran, IKBY'yi bölgeye yabancı güçleri davet etmekle suçlamış ve sert bir tavır takınmaya başlamıştır. IKBY'yi Bağdat üzerinden bastırmaya çalışınca da İran'ın Iraklı Kürtlerle ilişkileri kopma aşmasına gelmiştir.

ABD'nin 2011 yılında askerlerini Irak'tan çekmesiyle 9 yıllık müdahale sona ermiştir. Ancak sanılanın aksine bu çekilme birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Özellikle Suriye'de yaşanan olaylar ve arkasında bloklaşan Sünni – Şii çatışmaları bölge siyasetini dönüştürmüştür. Bölgede yükselen İran hegemonyasına karşı Türkiye ve Batılı güçler IKBY'yi desteklemişlerdir. İran-Maliki-Esad birliğinde oluşan Şii bloğuna karşı ABD destekli Türkiye-İKBY-Sünni Arap aşiretlerine dayalı Sünni bloğu doğmuştur. Bu bloklaşma neticesinden İran Iraklı Kürtlere karşı Şiilere desteğini artırmış ve onları Irak siyasetinde bir koz olarak kullanmaya devam etmiştir.

İran'ın liderliğindeki Şii blokun bölgedeki baskıcı faaliyetleri ve arkasından yaşanan iç çatışmalar Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine daha önce bölgeden çekilen ABD, bu kez uluslararası koalisyonla tekrar bölgeye intikal etmiştir. Başta ABD'den olmak üzere batılı güçlerden İŞİD'e karşı destek alan IKBY, çok geçmeden başarılı elde etmiştir. IKBY, Irak Anayasası'nın 140. Maddesine göre tartışmalı olan bölgelerde de egemenliğini artırmıştır. Bu süreç, IKBY'yi cesaretlendirmiş ve bağımsızlığı dillendirmesine yol açmıştır. Nihayetinde IKBY 2017'nin Eylül ayında bağımsızlık referandumunu gerçekleştirmiştir. Bütün ikazlara rağmen yapılan referandum İran'ın IKBY'ye karşı yaptırım kararları almasına neden olmuştur.

2017 yılının sonlarına doğru yaptırımlardan istediği sonucu alamayan İran, Irak merkezi hükümetinin IKBY'ye karşı tartışmalı bölgelerde başlattığı askeri operasyonları desteklemiştir. Ayrıca Bağdat yönetiminin alacağı bütün kararları destekleyeceğini ilan etmiştir. Akabinde Irak ordusu askeri operasyonlara başlamış, çok geçmeden havaalanlarının ve sınır kapılarının denetimine el koymuştur. Bunun üzerine destek arayışına başlayan IKBY Başkanı Mesud Barzani destek bulamayınca yetkilerini daha ılımlı olan yeğeni Başbakan Neçirvan Barzani'ye bırakmıştır. Bu süreçten sonra IKBY başta Bağdat yönetimiyle olmak üzere İran ve Türkiye ile bozulan ilişkilerini düzeltmek için yoğun bir çaba içine girmiştir. Batılı güçlerden aldığı destekle hareket eden yeğen Barzani'nin diplomatik çabaları sonuç

vermiş ve IKBY'nin üzerindeki sınırlamaların kaldırılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda İran üzerinde artan dış baskılar nedeniyle de İran IKBY'ye yönelik çok boyutlu politikalar geliştirmiştir.

## 1. İran'ın IKBY'ye Yönelik Politikaları

### 1.1. Bağımsızlık Referandumu Öncesi İran'ın IKBY'ye Yönelik Politikaları

İran'ın, kendisi için fırsat ve denge unsuru olarak gördüğü dönemlerde Kürtlere yönelik yaklaşımı pozitif olurken Kürtleri kendine tehdit olarak gördüğü dönemlerde ise yaklaşımı negatif olmuştur. Iraklı Kürtlerden kaynaklanan fırsat ve tehditler İran'ın bölgedeki politikasını belirlemiştir. Birinci Dünya Savaşı, Irak'ın bağımsızlık süreci, İran'daki İslam Devrimi, Irak'taki Saddam Hüseyin dönemi, ABD'nin 2003 yılında Irak'a müdahalesi, IŞİD'in ortaya çıkışı ve en son olarak IKBY'nin bağımsızlık referandumu kararı İran'ın Iraklı Kürtlere yönelik politikalarını belirleyen tarihsel dönüm noktaları olmuştur.

Bağımsızlık referandumu öncesi İran'ın IKBY'ye yönelik politikaları inişli çıkışlı bir seyir göstermiştir. İran, Bağdat ile yaşanan krizlerde Kürtleri denge unsuru olarak kullanmış ve kendisine olası tehditler için onları çeşitli fırsatların kaynağı olarak görmüştür. Bağdat ile anlaştığı dönemlerde ise Kürtleri yalnız bırakmaktan çekinmemiştir. Kısacası İran'ın, Iraklı Kürtlere yönelik diplomatik, politik, ekonomik ve güvenlik alanlarından yaklaşımı söz konusu süreçlerdeki bölgede değişen çıkarlarına göre şekillenmiştir.

### 1.2. Birinci Dünya Savaşı'ndan ABD'nin 2003'te Irak'a Müdahalesine Kadarki Süreçte İran'ın Iraklı Kürtlere Yönelik Politikası

İran ve Iraklı Kürtlerin ilişkilerinin başlangıç noktası Birinci Dünya Savaşı dönemine dayanmaktadır. 1920 yılında İngilizler ve onların güdümünde olan Bağdat yönetimi, İran'ın Huzistan eyaletinde Şeyh Hazel başkanlığında kurulan 'Arabistan Devleti'ne destek verince Kaçar Hanedanı'nın yönettiği İran da bugünkü Irak topraklarında Mahmut Berzenci önderliğindeki Kürt ayaklanmalarına destek vermiştir (Dinç, 2008: 90). Bu olay, her ne kadar Osmanlı devletinin çöküşünden sonra İran'dan imtiyaz koparmaya çalışan İngilizlerin girişimi olsa da daha sonra İran-Irak arasında tarihi bir sorun olarak ortaya çıkmış ve bundan dolayı birçok kez karşı karşıya gelmişlerdir.

İngilizlerin desteğini arkasına alan Bağdat yönetimine karşı direnemeyen İran'daki Kaçar Hanedanlığı yönetimi baskılara yenik düşmüş ve nihayetinde devrilmiştir. Yerine

İngiliz yanlısı Pehlevi Hanedanı yönetime gelmiş ve Bağdat yönetimi ile olan sorun geçici olarak çözüme kavuşturulmuştur. Üstelik SSCB ve Komünizmin yayılması korkusuyla İran ve Irak'ın yanı sıra Türkiye ve Afganistan'ın dahil olduğu Sadabat Paketi bu gelişmeden sonra imzalanmıştır. Bu antlaşmayla iki taraf arasında görece bir barış sağlanmış ve iki ülke birbirlerinin sınırlarına saygılı olmayı taahhüt etmişlerdir. Ancak İran bu antlaşmadan sonra Kürtlere olan desteğini bıraksa da bağlarını tamamen koparmamıştır (Keskin, 2018).

Bağdat yönetimine karşı ayaklanan Mustafa Barzani başarısız olunca İran'a sığınmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde İran'da Sovyetlerden destek alan Kadı (Qazi) Muhammed ile bir Kürt devleti kurma kararı almıştır. Nihayetinde İran'da Sovyetlerin desteğiyle 22 Ocak 1946'da Mahabad Cumhuriyeti adında bir Kürt devleti kurulmuş ve 11 ay gibi kısa bir süre varlık göstermiştir (Demir, 2018). İran, kurulan cumhuriyeti Kürtlere desteğini kesmesi karşılığında izlemiş olduğu Azeri politikasından SSCB lehine anlaşıldıktan sonra dağıtmış ve Kadı Muhammed başta olmak üzere hareketin liderlerini idam etmiştir. Ancak Mustafa Barzani ve beraberindeki bazı Kürtler İran'dan kaçmayı başarmış ve uzun bir yolculuk sonrası o dönem yakın ilişki kurdukları SSCB'ye ulaşmışlardır (Çiçek, 2013).

İran, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dış ilişkilerinde İngiltere'den uzaklaşıp ABD'ye yakın bir politika izlemiştir. İran bu yönelim sonrasında bölgesel politikalarını şekillendirmiştir. Aynı dönemde Irak'ta sol milliyetçi görüş öne çıkmış ve SSCB yanlısı politikalar ağırlık kazanmıştır (Dinç, 2008: 90). ABD ile bir cephe kuran İran, 1958 darbesinden sonra SSCB yanlısı politika izleyen Irak hükümetine karşı Kürt kartını tekrar devreye sokmaya başlamıştır. Bu nedenle ABD ve İsrail'den güç alan Kürt hareketi, İran tarafından desteklenmiş ve Peşmerge sayısı 1.000 kişiden 20.000 kişiye çıkmıştır (Dinç, 2008: 90-91). Aldıkları destekle Kürtler, Irak hükümetine karşı isyan başlatmış ve akabinde 1970 yılında yapılan antlaşmayla önemli kazançlar elde etmişlerdir. Ancak Baas rejimi çok geçmeden Kürtlere büyük destek veren İran'ın bağımlı kesmek için İran'ın lehine olan Cezayir antlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma neticesinde destekten yoksun kalan Kürt güçleri 1974'te ağır bir yenilgiye uğramışlardır (Güçlü, 2017).

İran'da 1979 Devrimiyle İslamcılar yönetime gelmiştir. İran'daki yeni yönetim bir taraftan içten yeni rejimi güçlendirirken diğer taraftan rejimi ihraç etmeye çalışmıştır. Kuşkusuz bundan en çok rahatsız olan Saddam olmuştur. Çünkü Irak topraklarında önemli bir Şii nüfusu barındırmaktaydı; bu da İran'daki Şiiiler için kutsal yerler olan Necef ve

Kerbela kentlerinin Irakta olmasından<sup>4</sup> kaynaklı bir ayaklanma sıkıntısı doğurabilirdi. Bu nedenle Saddam rejim değişikliğinden dolayı toparlanma aşmasında olan İran'a karşı harekete geçme kararını almıştır. İlk olarak İran'ın Kürtlere desteğini kesmesi karşılığında iki ülke arasındaki sınırı belirleyen ve aleyhine olan 1975 tarihli Cezayir Antlaşması'nı televizyon kameralarının önünde yırtarak İran'a karşı topyekûn savaş açtığını ilan etmiştir (Semiz ve Akgün, 2005: 165).

Saddam'ın bu kararı almasında ABD'nin onay vermesi de etkili olmuştur. ABD, İran'da kurulan yeni rejimi desteklememiş ve ona karşı girişimlerde bulunmuştur. Rejim değişikliği sırasında ABD'nin Tahran Büyükelçiliğinin Ayetullah Humeyni'ye bağlı militanlar tarafından işgal edilip çalışanları 444 gün boyunca rehin alınması tansiyonu iyice yükseltmiştir. ABD rehinelere kurtarmak için diplomatik çalışmalar yanı sıra yaptığı askeri operasyon başarılı olamamış, dahası bu operasyonda 8 askerini kaybetmiştir. Bu nedenle İran'daki yeni rejimin zayıflaması için Irak'ın savaş kararı ABD tarafından onaylanmış ve desteklenmiştir (Radikal, 2018).

1980 Eylül ayında Irak'ın saldırısına İran'ın karşılık vermesiyle başlayan Irak-İran Savaşı 8 yıl sürmüştür. Savaş boyunca KDP (Kürdistan Demokrat Parti) ve KYB'ye (Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisi) bağlı Kürt güçleri İran safında Irak'a karşı savaşmıştır. Bu tarihte İran'dan siyasi, ekonomik ve askeri destek alan Kürtler 1975'te kaybettikleri askeri kapasiteye tekrar sahip olmuşlardır. Savaş sonrasında da Kürt güçlerine sığınma ve barınma hakkı da dahil olmak üzere destek vermeye devam İran kendi topraklarını Peşmergeler için bir üs haline getirmiştir (Dinç, 2008: 91). Bu minvalde yaşanan gelişmelerden sonra Kürtler güçlenirken Saddam zayıflamıştır. Bunun farkında olan Saddam, Kürtlere karşı saldırılar düzenlemiştir. Bu saldırıların en şiddetlisi 16 Mart 1988'de hava kuvvetlerinin kimyasal silah kullanmasıyla binlerce kişi yaşamını yitirdiği Halepçe'de yaşanmıştır (BBC Türkçe, 2018b).

Irak yönetimi Kürt bölgelerine yapmış olduğu askeri operasyonlar neticesinde ekonomik olarak zayıflamıştır. Ekonomik durumun normal şartlarda düzelmeyeceğini anlayan Saddam yönetimi Kuveyt'i işgal ederek ekonomik zorlukların üstesinden gelmeyi amaçlamıştır. Bu durum başta ABD ve batılı ülkeler olmak üzere pek çok ülkeyi rahatsız etmiştir. Nihayetinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) acil olarak toplanıp Irak'a askeri harekât düzenlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Toplantı sonucunda BMGK kararıyla Çöl Kalkanı harekâtı başlamış ve çok geçmeden harekât başarılı olarak Irak ordusu yenilgiye

<sup>4</sup> Bu iki kentin nüfusu ağırlıklı olarak Şiiler, Kürtler ve Türkmenlerden oluşmaktadır. Bu nedenle Saddam, İran'ın olası bir müdahalesi sonucunda bu bölgelerin kaybedebileceğini düşünmekteydi.

uğratılmıştır. Dahası, Iraklı Şiiiler güneyde Kürtler ise kuzeyde bu durumdan yararlanarak Saddam yönetimini devirmek için harekete geçmiş ve kanlı çatışmalar meydana gelmiştir. Muhaliflere karşı ağır silahlar kullanan Irak ordusu, güneyde Şiiileri bastırdıktan sonra kuzeyde Kürtlere yönelmiştir. Irak ordusundan kaçan Kürtler, Türkiye ve İran sınırına yığılmıştır (Taylan, 2016).

Savaş nedeniyle kırsal alanda zor durumda kalmış Kürtlere güvenli bölge oluşturmak için ABD birlikleri Türkiye- Irak sınırında operasyon düzenlemiştir. ABD, Fransız ve Türk hava kuvvetleri Kürtlerin yaşadığı Irak'ın kuzeyinde uçuşa yasak bölge oluşturmuşlardır. Bu durum karşısında Irak ordusu güçleri çekilmiştir. Sonuç olarak, Kürtler için otonom bir bölge oluşmuştur. Oldubittiye getirilen bu durumla ilerde resmi bir şekilde kabul edilecek IKBY'nin temeli atılmıştır. Bu tarihten sonra Kürtler kendi seçimlerini yaparak yönetimlerini oluşturmuş, kendi kendilerini yönetmeye başlamışlardır. Bu durumdan hoşnut olan İran, Kürt bölgesiyle ilişkilerini artırmış, kendisine uygulanan ambargoyu kırmak için bölgeyle ekonomik ilişkilerini güçlendirmiştir (Taylan, 2016). İran süreç içerisinde bölgeye yerleşen İsrail ve ABD'den rahatsız olmasına rağmen bu dönemde esas tehdit Saddam yönetimi olduğu için bu duruma tepki göstermeyerek Irak'ın aleyhine yapılan çalışmalara destek vermeye devam etmiştir (Sameen, 2011: 4-5).

İran'ın Kürtlere olan desteği Irak'ın kuzeyindeki Saddam'ın devrildiği 2003 yılına kadar devam etmiştir. İran bu tarihe kadar Iraklı Kürtleri siyasi, ekonomik ve askeri olarak desteklemiş ve kendi mevcudiyeti için yönlendirmiştir. Ancak ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrası bölgede değişen dinamiklerden dolayı İran politikasını değiştirmiştir. İran batılı güçlerin desteğini alarak güçlenen Kürtleri dengelemek için bu kez Şii kartını kullanmaya başlamıştır (Dinç, 2008: 96).

### 1.3. ABD'nin Irak'a Müdahalesi Sonrası İran'ın IKBY'ye Yönelik Politikaları

2003 yılının Mart ayında ABD'nin Irak'a askeri müdahalesi ve akabinde Saddam'ın devrilmesi İran'ın Iraklı Kürtlere yönelik politikalarının değiştirmesine neden olmuştur. Yıllardır Baas karşıtı ortak paydada bir araya gelen İran ve Kürtler bu tehdidin ortadan kalkması ve bölgede değişen dinamikler nedeniyle kendilerini yeniden konumlandırmak zorunda kalmışlardır. Kürtler çok yönlü dış politika izleyerek başta ABD ve İsrail olmak üzere batılı güçlerle ilişkilerini güçlendirmiştir. İran ise kendisine tehdit olarak gördüğü bu güçleri askeri müdahale sonrasında Şiiilerin daha etkin olduğu Bağdat üzerinde dengelemeye



çalışmıştır. Ancak İran bu politikayı izlerken Kürtleri tamamen gözden çıkarmamış, aksine onlarla olan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerine büyük önem vermiştir.

İran, ABD'nin müdahalesi sonunda Kürtlerle yakın ilişki kurarak bölgede özerklik kazanmalarına destek olmuş ve bu konuda bölgede çaba gösteren tek ülke olmuştur. Bunu yaparken de Kürtlerin Şiiilerle ittifak halinde Irak siyasetinde etkin olmalarını sağlamaya çalışmıştır. İran böylelikle Irak'ın yeniden yapılandırılmasından sonra oluşan siyasi oluşumlar üzerinde etkisini artırmak istemiştir. İzlenen politika bir nevi başarılı olmuş ve 2005 yılında yürürlüğü giren Irak anayasasına göre Irak Kürt Bölgesel Yönetimi resmîyet kazanmıştır. Bu tarihten sonra IKBY dış ilişkilerini yürütmek amacıyla dış ilişkiler dairesini kurmuş, çok geçmeden Tahran'da temsilcilik açmıştır. İran ise Erbil ve Süleymaniye'de olmak üzere iki konsolosluk açmış ve bölgedeki diplomatik faaliyetlerini artırmıştır. Ayrıca, Mesud Barzani'nin 2008'in Kasım ayında IKBY Başkanı sıfatıyla Tahran'ı ziyaret etmesi ilişkilerin geldiği seviyeyi göstermesi bakımından manidardır (Sinkaya, 2015b: 24).

İki taraf arasında artan diplomatik ilişkiler beraberinde ekonomik işbirliğini de getirmiştir. IKBY ile İran arasındaki 600 km'lik sınırdaki Başmak, Pervizhan ve Hacıumran olmak üzere üç gümrük kapısı faaliyet göstermektedir. İran bu kapılar aracılığıyla IKBY'ye başta gıda olmak üzere, tekstil, otomotiv yedek parçası ve benzeri ürünler satmaktadır. Ayrıca farklı sektörde olmak üzere bölgede çok sayıda İran menşeli şirket varlık göstermekte ve bölgede yaptıkları işlerle önemli gelir elde etmektedirler. IKBY'de resmi verilere göre bu kapılardan ticaret yapan 470 civarında İran şirketi vardır. Bu şirketler aracılığıyla 20 binden fazla İran vatandaşı bölgede istihdam edilmektedir. Bunların yanı sıra bölgeyle ulaşım faaliyetlerini artırmaya çalışan İran, Tahran-Erbil arasında uçak seferlerini başlatsa da daha sonra ekonomik verim almadığı için seferleri durdurmuştur. Bunun yerine karayolu ulaşımına daha fazla destek vermiş ve sınır illeri arasındaki otobüs seferlerini artırmıştır. Sınırdaki bu hareketlik iki taraf arasında ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Sinkaya, 2015b: 25).

İran-İKBY arasındaki iktisadi faaliyetlerde enerji kaynakları da önemli yer tutmaktadır. Bilhassa birçok sektörde dışa bağımlı olan İKBY'nin önemli gelir kaynağı olan enerji kaynaklarının işletimi ve nakli konusunda da bağımlılığı yüksek seviyededir. Gerek yetersiz ekonomik güç gerekse de nitelikli eleman eksikliği nedeniyle bu sorunu gidermesi çok da kolay olacağı söylenemez. İşte bu nedenle İKBY bölgesindeki enerji kaynaklarının pazarlaması konusunda bölgedeki komşuların desteğine ihtiyacı vardır. Bu konuda Bağdat ile sorunlar yaşadığı dönemlerde İran devreye girmiş ve enerji pazarlama konusunda İKBY'ye yardımcı olmuştur. Bu süreç başta komşu ülke Türkiye olmak üzere batılı ülkelerin bölgede

faaliyet göstermeye başlamasına kadar devam etmiş, ancak söz konusu güçlerin bölgeye ilgileri artması İran'ın gelir pastasındaki dilimini azaltmıştır (Sinkaya, 2015b: 25). Dahası, bu gelişmeden sonra İran'ın IKBY'ye yönelik iktisadi ve siyasi ilişkileri gerilerken batılı güçlerin IKBY ile faaliyetleri artmıştır.

IKBY'nin batılı güçlerle işbirliği yapmaya başlaması İran cephesinde endişeyle karşılanmış ve güven bunalımı oluşmuştur. İkili ilişkilerde güvensizliğin ortaya çıkmasında üç faktör etkili olmuştur. Bunlardan birincisi, IKBY'nin idaresi altındaki topraklarda faaliyet gösteren PKK'nın İran'da yaşayan Kürt gençleri arasında ilginin artmasıyla 2004 yılında bu ülkeye karşı Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi-PJAK)'nin kurulması olmuştur. İran, oluşumu ulusal tehdit olarak algılamış ve müdahale için IKBY'nin topraklarından operasyon yapmaktan çekinmemiştir. Bölge yönetimine gözdağı verme yanı sıra iktisadi faaliyetleri azaltmak için önemli gelir kaynağı olan beş sınır kapısını kapatmıştır. Bu durum karşısından endişeye kapılan Mesud Barzani, İran ve PJAK arasında arabulucu olmuş ve söz konusu oluşumun ateşkes ilan etmesiyle çatışmalar 2011 yılında sona ermiştir (Güzel, 2009: 108). Sorun çözülmüş olsa da İran IKBY'den gelecek olası güvenlik tehdidi nedeniyle temkinli davranmaya devam etmiştir. Güven bunalımına sebep olan ikinci faktör ise IKBY-ABD, IKBY-İsrail ve 2008 sonrasında ABD'nin teşvikiyle gelişen IKBY- Türkiye ilişkileridir. İran bu ilişkileri kendisine tehdit olarak görmekte ve kendisine karşı 2.İsrail'in kurulmaya çalışıldığını düşünmekte; ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımladığı bu durumu dengelemek için Bağdat'ı kullanmaktadır. Son olarak üçüncü faktör, gerginleşen Erbil-Bağdat ilişkileridir. İran iki taraf arasında ilişkilerini bir denge üzerine kurmak istese de batılı güçlerin merkezi haline gelen Erbil'e karşı Bağdat'ın yanında saf tutmayı tercih etmiştir.

2008 yılında Irak'tan çekilme kararı alan ABD, 2011 yılında görece olarak çekilmiştir. Bu gelişme neticesinde batılı ülkelerin teşvikiyle Türkiye, bölgede Kürt- Sünni Arap yanlısı politika izlemiştir. Bu gelişmeler İran'ın neredeyse tamamen Bağdat yanlısı politika izlemesine neden olmuştur. Bu tarihten sonra İran yıllardır Irak'a karşı müttefiki olarak gördüğü Kürtlere karşı Bağdat'a hakim olan Şiilere destek vermeye başlamış ve onlar üzerinde kendini ABD, İsrail ve bir nebze de olsa Türkiye'ye karşı konumlandırmıştır (Sinkaya, 2015a: 48).

#### **1.4. ABD'nin Irak'tan Çekilme Kararı Almasıyla Başlayan Süreçte İran'ın IKBY'ye Yönelik Politikası**

ABD'nin Saddam'ı devirmek için Irak'ta yaptığı askeri müdahale sonrasındaki süreçte en karlı çıkan ülke İran olmuştur. Kuşkusuz İran müdahale sonucunda yıllardır düşman olarak gördüğü Baas yönetiminden kurtulmuş ve dahası bölgede gücünü artırma fırsatını yakalamıştır. Bilhassa ABD'nin teşvikiyle “demokratikleşme siyasetinin” ön plana çıkması amacıyla yapılan 2005 seçimlerini Sünnilerin boykot etmesi sonucunda Şiilerin ön plana çıkması ve kurulan yönetimde önemli rol oynamaları İran'ı dolaylı olarak güçlendirmiştir. Çünkü müdahale sonrasında bölgede Şii faktörü ön plana çıkmıştır. Bu da bölgede kendisini Şiilerin öncüsü olarak konumlandıran İran için yeni fırsatlar yaratmış ve onun etkisini artırmıştır (Sinkaya, 2013: 6).

İran, Irak'ın yeniden inşa edilmesinde aktif rol oynamasının yanı sıra, müdahale sonrasında kurulan Bağdat yönetimi üzerinde bölge siyasetinde etkili olmayı başarmıştır. Keza İran, Irak anayasasından aldığı meşrutiyetle kurulan IKBY üzerinde de etkili olmuştur. Bu dönemde Kürtler ile Şiilerin ittifak kurmasını desteklemiş ve iki tarafla siyasi, ekonomi ve kültürel ilişkilerini güçlendirmiştir. Açıkçası IKBY, İran ile olan ilişkilerini bağımlılık derecesinden kurtarmak istese de bu dönemde İran'a karşı alternatif olarak gördüğü Türkiye'nin güvenlik politikaları nedeniyle başarılı olamamıştır.

2007 yılında meydana gelen gelişmeler bölgede domino taşı etkisi yaratmıştır. İlk olarak Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi ikinci kez iktidar olmuş ve aldığı güçle dış politikada cesur adımlar atma imkânına kavuşmuştur. Bu çerçevede Türkiye, Bağdat ile ilişkilerini güçlendirmenin yanı sıra IKBY ile de dirsek temasına geçmeye başlamıştır. İkincisi, ABD'nin Irak'tan çekilme kararı alması sonrasında yerini Türkiye'nin doldurmasını teşvik etme çabası olmuştur. Nihayetinde Türkiye Irak'taki gelişmelere önemli bir aktör olarak katılmış, siyasi oluşumlara katılmayı boykot eden Sünnileri sisteme dâhil etmiş, İran'ın Şii politikasını Kürt, Türkmen ve Sünni Araplarla dengelemeye başlamıştır (Akçada, 2012). IKBY'nin de Türkiye'nin girişimlerini memnuniyetle karşılaması İran'ı oldukça rahatsız etmiştir. Çünkü İran Türkiye'yi bölgede kendi hedeflerinin önünde engel olarak görmüştür.

2011 yılına gelindiğinde ABD daha önce Bağdat yönetimi ile yaptığı güvenlik anlaşması gereğince askerlerini bölgeden tamamen çekmiştir. Karardan memnuniyet duyan İran, çekilmenin tamamlandığı 31 Aralık 2011 tarihini “İrak Günü” olarak ilan eden Başbakan Maliki'yi ve yönetimini tebrik etmiş, askeri ve savunma alanında işbirliğine hazır olduğunu ilan etmiştir (Sinkaya, 2013: 21). 2012 yılında İran Savunma Bakanı Ahmed Vahidi'nin Bağdat'a yaptığı ziyarette savunma alanında işbirliğine dair mutabakat imzalanmış, her iki ülke bu mutabakatın bölge istikrarına katkı sağlayacağını dile getirmiştir

(Tamer, 2017: 174). Bu tarihten sonra tamamen İran yanlısı politika izlemeye başlayan Maliki, İran'ın bölgede hakimiyet kurmasına ve hedeflediği Şii hilali politikasına erişme çabasına destek olmuştur. Bundan rahatsız olan Kürtler ve Sünniler bu durumu dengelemek için farklı arayışlar içine girmiştir. Özellikle IKBY yönetimi başta bölgede önemli bir aktör haline gelen Türkiye ile olmak üzere İran'ın hâkimiyet kurmasına karşı olan taraflarla ittifak yapmaya başlamıştır. IKBY'nin bu çabası ABD'nin çekilmesiyle önemli fırsatlar yakalayan İran için tehdit ve yeni krizler anlamına gelmiştir. Fakat gelişen duruma çözüm aramak yerine Bağdat yanlısı politika izlemeye devam eden İran'ın bu tutumu Kürtlerin kendinden kopmasına ve dahası, batılı güçlerle ve İran karşıtı Arap ülkeleriyle ortak hareket etmelerine neden olmuştur.

İran'ın politik hedefine eklenmek istemeyen IKBY yönetiminin tutumu Tahran'ı rahatsız etmiştir. Amacına ulaşmak için her türlü silahlı vekillerini ve istihbarat ağını kullanmasına rağmen İran IKBY'nin başta Suudi Arabistan olmak üzere Sünni devletlerle ve batılı güçlerle iş birliği yapmasına engel olamamıştır (Ali, 2017: 3). Bu dönemde İran, IKBY'yi bölgedeki çıkarlarına zarar veren ve istikrarı bozan aktör olarak görmeye başlamıştır. Kuşkusuz Barzani'nin Suudi Arabistan ve Türkiye'yle girdiği yakın ilişkiler nedeniyle de İran bu tutumu sergilemiştir.

IKBY'nin dışa açılımı ve İran'ın hoşuna gitmeyen politika izlemesi iki taraf arasındaki ilişkileri negatif yönde etkilemeye devam etmiştir. Bu nedenle Tahran, Bağdat üzerinde etkisini artırarak Kürt ve Sünni karşıtı politika izlemesini teşvik etmiştir. Bu çerçevede Maliki yönetimi kendisine muhalif olan Sünni Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi hakkında terör eylemlerini teşvik ediyor gerekçesiyle tutuklama kararı çıkarmıştır. Karar üzerine Haşimi, Kürt yönetiminin yardımıyla Türkiye'ye geçerek sığınma talep etmiştir. Bağdat'ın iade talebine rağmen Türkiye Haşimi'yi iade etmemiş ve bu konuda kararlı bir duruş sergilemiştir. Bu olay bölgede yeni bir krizin ortaya çıkmasına ve karşı bloklaşmanın sertleşmesine neden olmuştur. İran, Bağdat yönetimini desteklerken Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar, IKBY ve Sünnileri desteklemiştir (Akçada, 2012).

Bu bloklaşma ve Bağdat yönetiminin Sünnileri baskılama politikası IŞİD'in ortaya çıkmasına ve önemli bir alana hâkim olmasına zemin hazırlamıştır. Bölgedeki dengeleri alt üst ederek Irak'ta ve Suriye'de tehdit haline gelen IŞİD birçok aktörün politikasının gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Bu olayla daha önceden bölgede çekilen ABD bu kez uluslararası koalisyon eşliğinde tekrar varlık göstermeye başlamıştır. IŞİD tehlikesi nedeniyle batılı güçlerin IKBY'ye yerleşmesini kendine karşı bir tehdit olarak yorumlayan İran bölgede daha aktif olmaya çalışmıştır.

### 1.5. IŞİD Faktörünün İran'ın Bölgeye Yönelik Politikalarına Etkisi

IŞİD'in Irak'ta Sünnilerin yoğun yaşadığı yerleri hızlı bir şekilde ele geçirip Şiiilerin yoğun olduğu bölgelere ilerlemesi İran'ı telaşlandırmıştır. Bağdat yönetiminin zayıflamasıyla IKBY'nin bu dönemde bağımsızlığı dilendirmesi İran'ın bu telaşını daha da artırmıştır. Ancak Barzani yönetimi bağımsızlık ve Bağdat ile ilişkilerin geleceğini tartışırken IŞİD bu kez Erbil, Sincar ve Hanekin'e doğru ilerlemiş ve Peşmerge ile karşı karşıya gelmiştir (Sinkaya, 2015a: 47). IŞİD'in hem Suriye'de hem de Irak'ta toprak kazanması İran ve IKBY arasındaki ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. Çünkü İran dönüşüm sürecinde olan bölgede mezhepçi bir politika izlerken IKBY bu durumu dengelemek için batılı güçler ve Sünni menşeli devletlerle ilişkilerini güçlendirmiştir. Bilhassa Mesud Barzani'nin Türkiye'yle yaptığı işbirliği İran'ı rahatsız etmiştir. Bu durum İran'ın IKBY ile ilişkisini hükümetler arası seviyede çıkartıp 1990'lardaki gibi parti seviyesinde indirmesine neden olmuştur. İran, IKBY'de başat güç olan KDP'ye karşı muhalif olan KYB ve Goran partileriyle ilişkilerine ayrı bir önem vermeye başlamıştır. Ayrıca bölgede IŞİD ile mücadele adı altında kurulmasında büyük rol oynadığı Haşdi Şaabi üzerinden de gözdağı vermeye çalışmıştır. İran'ın bu yöndeki politikası IKBY'yi rahatsız etmiş ve ikili ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır (Sinkaya, 2017: 20).

İran karşısında çıkarlarını korumak isteyen Mesud Barzani Körfez ülkelerini ziyaret etmiş, bu esnada gittiği ülkelerde sıcak ve resmi bir şekilde karşılanmıştır. Barzani, devlet başkanı muamelesi görmüştür. Bilhassa Suudilerin Iraklı Kürtlerle bu dönemde geliştirdiği ilişkiler ve iki taraf arasındaki görüşmelerin sıklığı İran'ı endişelendirmiştir (Ali, 2017: 5). 2015 Mayıs'ında Barzani'ye yakın olan ve İran'da faaliyet gösteren İran Kürdistan Demokrat Partisi (İ-KDP) savaşçıları 20 yıllık aranın ardından silahlı mücadele başlatmak için harekete geçmiştir. Bu durum karşısında kendisine karşı tehdidi bertaraf etmek için İran, PKK'yı kullanmış ve neticesinde İ-KDP güçleri kayıp vererek çekilmek zorunda kalmışlardır (Milliyet, 2018). Bu olayın etkisi geçmeden Aralık 2015'te IKBY, İran'ı rahatsız edecek bir adım daha atmıştır. Barzani'nin daha önce Başika Kampında olan ve Peşmerge'ye eğitim veren Türkiye'den daha fazla yardım talep etmesi üzerine Türkiye, askeri sevkiyat yaparak bölgede IŞİD ile mücadele etmek için Peşmerge ve Sünni güç olan Haşed el-Vatani'ye destek vermeye devam edeceğini açıklamıştır. Bu adımlar aynı zamanda IKBY'nin bölgede IŞİD karşıtlığından faydalanarak Şii temsil gücünü artırmaya çalışan İran'ı durdurma girişimi olarak yorumlanmıştır (Tamer, 2016: 112). Bu iki gelişme ve akabinde Barzani'nin IŞİD'in

elinde olan Musul'un kurtarılması için yapılan operasyona katılmak için Türkiye'ye yaptığı çağrı da İran'ı rahatsız etmiştir. Bu gelişmelerden dolayı İran, IKBY ile ilişkilerini donma noktasına getirerek KYB ve Goran üzerinden IKBY yönetimini devirmeye çabalamıştır.

2016 yılına gelindiğinde hem Irak'ta hem Suriye'de IŞİD'in alan hakimiyeti kaybetmeye başlamasıyla bölgede dengeler değişmeye başlamıştır. ABD'nin Suriye'de PYD'ye yönelik tutumu Türkiye'yi rahatsız etmiş ve bu tutum Türkiye'nin bölgede karşı blokta yer alan Rusya ve İran'la dirsek temasına geçmesine yol açmıştır. Buna binaen Rusya ve İran Türkiye'nin Suriye'de IŞİD'e yönelik gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı operasyonuna ses çıkarmamış, aksine Türkiye'nin ABD'ye rağmen atığı bu adımı desteklemişlerdir. Keza, durumu kendi lehine çevirmek ve bölgede IKBY'ye olan desteği azaltmak isteyen İran, Irak'ta da Türkiye ile işbirliği kapısını aralamak ve gergin durumda olan Bağdat-Ankara ilişkilerinin düzelmesi için arabulucu rolü oynamaya başlamıştır. IKBY'nin bu tarihlerde IŞİD ile mücadele sonunda tartışmalı bölgelerde elde ettiği kazanımları korumak için dile getirdiği bağımsızlık referandumu da İran'ın işini kolaylaştırmıştır. Bu gelişmeler Tahran-Ankara-Bağdat hattında önemli görüşmelerin yaşanmasına yol açmıştır.

### 1.6. Bağımsızlık Referandumuna Giden Süreçte İran'ın IKBY'ye Yönelik Politikası

2017 yılında İran, Türkiye ve Irak merkezi hükümeti arasındaki sorunları (özellikle Bağdat yönetiminin mezhepçi politikası ve daha sonra yaşanan Başika ve Musul operasyonuna katılma krizinden kaynaklanan sorunlar) giderme konusunda yaptığı arabuluculuk başarılı olmuştur. Ankara ve Bağdat'ı bir araya getirme konusunda başarılı olan İran, IKBY üzerindeki baskısını artırmaya başlamıştır. İran bu yöntemle Ortadoğu politikasına eklemlenmek istemeyen ve başta ABD, İsrail ve Körfez ülkeleriyle geliştirdiği ilişkilerden dolayı Barzani yönetimini devirmek istemiştir. Bu baskıdan kurtulmak ve Bağdat'la aralarındaki sorunları kendine lehine çevirmek isteyen Mesud Barzani, 25 Eylül 2017 yılında Bağımsızlık referandumunu yapacaklarını ilan etmiştir. Barzani referandum kararıyla hem IŞİD ile yapılan mücadelede tartışmalı bölgelerde elde ettiği kazanımlarını pekiştirmek hem de İran'ın kendisini KYB ve Goran üzerinden devirme çabasını boşa çıkarmak istemiştir. Ayrıca muhalif kesimler halktan gelecek tepkilerden dolayı istemeseler de Barzani kararına üst perdeden tepki göstermemiş, zaman zaman referandum kararını destekleyen beyanatlar vermişlerdir (Duman, 2017: 16-17).

Barzani'nin bağımsızlık yanlısı açıklamalarına ve referandum kararına İran sert tepki göstermiştir. Çünkü İran en son yapılan referandum kararının diğerlerine benzemediğini ve

durumun çok değiştiğini bundan dolayı endişelenmesi gerektiğini fark etmiştir. Özellikle IKBY'nin batılı güçlerden aldığı destek ve Irak merkezi hükümetinin zayıflığı bu konudaki endişelerini artırmıştır. Ayrıca İran bu kararın IŞİD sürecinin bir devamı ve kendi güvenliği için bir tehdit olarak görmüş ve kendini meselenin tam karşısında konumlandırmıştır. Keza, İranlı aktörler, ABD ve İsrail'in bölgeyi istikrarsızlaştırmak adına IŞİD belasından sonra ikinci bir komplo olarak tanımladıkları bağımsızlık referandumunu öne sürdüklerini ve bu komplonun bir an önce önlenmesi gerektiğini öngörmüşlerdir (Sinkaya, 2017: 20). Ancak İran'ın sert açıklamaları ve tepkileri yerini bulamamış; aksine IKBY, Kerkük dahil tartışmalı bölgelerde de referandumun yapılacağını ilan etmiştir.

Bunun üzerine İran, IKBY yetkilileriyle karardan dönülmesi için görüşmeler gerçekleştirmiştir. İranlı yetkililer Irak'ın toprak bütünlüğünden yana olduklarını, ancak Erbil ve Bağdat arasındaki sorunların giderilmesi için arabuluculuğa hazır olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca İran, IKBY'nin muhalif kesimlerin (özellikle de KYB ve Goran hareketleri) referandum kararının karşısında durmalarını ve kararı alan Barzani yönetimini yalnız bırakmalarını teşvik etmiştir. Diğer yandan İran kendisi gibi karara sert tepki gösteren Türkiye ve Irak merkezi hükümeti ile referanduma karşı ortak bir duruş benimsemek için temaslarını yoğunlaştırmıştır. IKBY'nin kararından vazgeçmemesi üzerine İran yönetimi Erbil'le sınır kapılarının kapatılması ve önceden yaptığı güvenlik anlaşmalarının iptaliyle gözdağı vermesine rağmen bağımsızlık referandumu gerçekleştirilmiştir (Sinkaya, 2017: 20). Bu tarihten sonra IKBY ile ilişkilerini dondurma kararını alan İran, atılan adıma reaksiyon göstermek için Türkiye ve Irak merkezi hükümeti ile olası yaptırımlar konusunda ortak hareket etmeye çalışmıştır (BBC Türkçe, 2018c).

## **2. Referandum Sonrası İran'ın IKBY'ye Yönelik Politikaları**

Mesud Barzani'nin 7 Haziran 2017'de siyasi partilerle yaptığı toplantıdan sonra aldığı referandum kararına başlangıçta İran'ın tepkisi düşük seviyede kalmıştır. Doğrudan müdahale yerine KDP'ye muhalif olan KYB ve Goran ile görüşmeler yapılmış ve bu iki aktör üzerinde kararın iptali için çalışmalar yürütülmüştür. Çünkü İran, İsrail hariç diğer uluslararası aktörlerin referandum kararına karşı çıkacağını, bu nedenle Barzani'nin geri adım atacağını hesaplamıştır. Ancak İran'ın hesapları tutmamış ve 25 Eylül'de IKBY bağımsızlık referandumunu gerçekleştirmiştir. Bu tarihten sonra İran kararın alınmasında gösterdiği tutumu sertleştirmeye başlamış, Ankara ve Bağdat ile IKBY'ye karşı yoğun bir diplomasi içine girmiştir.

İran referandumdan bir gün önce IKBY'den kalkan tüm uçaklara hava sahasını kapatmış ve bölgeye yapılan bütün uçuşları durdurduğunu açıklamıştır. Karardan dönülmediği takdirde kara sınırlarını da kapatacağını ilan etmiştir. Bu iki kararın Irak merkezi hükümetinin isteği üzerine alındığını deklare etmiştir. Ayrıca Bağdat'ın diğer taleplerinin de dikkate alınacağını ve gereken adımların en kısa zamanda atılacağı yetkililer tarafından dile getirilmiştir (BBC Türkçe, 2018a). Referandumun yapıldığı gün İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Behram Kasimi başkent Tahran'da düzenlediği basın toplantısında yapılan bağımsızlık referandumunu nedeniyle hava sahalarını ve kara sınırlarını IKBY'ye kapattıklarını ilan etmiştir (NTV 2018a). Ancak daha sonra yetkililer tarafından yeni bir açıklama yapılmış ve IKBY ile kara sınırlarının açık olduğu, şimdilik yalnızca hava sahasının kapalı olduğu belirtilmiştir (Sputnik News, 2018a). İran'ın temkinli davranmasının nedeni, sorunu yaptırımlar yerine diplomasiyle çözmek istemesi olmuştur. Doğrudan bir müdahalenin bir Kürt-Şii çatışmasına dönüşebileceğinden ve bölgenin kaosa sürüklenebileceğinden çekinilmiştir. Bu nedenle İran yönetimi tek başına hareket etmek yerine olası yaptırımlar konusunda Ankara ve Bağdat'la koordinasyonu uygun görmüş ve kendini bu iki aktöre göre konumlandırmak istemiştir.

IKBY referandumun sonuçları konusunda ısrarlı davranmış ve sonuçlarına saygı gösterilmesi konusunda direnmiştir. Bu durum üzerine İran, Bağdat'ın talebiyle IKBY'ye yönelik yaptırımlar konusunda yeni adımlar atmaya başlamıştır. IKBY ile daha önce durdurduğu hava seferleri yanı sıra sınır kapılarında geçişleri rölantiye almış ve petrol ürünlerinin ticaretine yasaklar getirmiştir. İran bu yaptırımlar ile IKBY'yi sıkıştırmayı düşünmüş ve referandum sonuçlarının iptal edilmesini amaçlamıştır. Ancak bu da çözüm olmamış ve IKBY bağımsızlık referandumunu sonuçlarının halkın iradesi olduğunu ve iptali söz konusu olmayacağını bir kez daha deklare etmiştir. Bunun üzerine yaptırımlar konusunda başka seçenekler masaya gelmiştir. İran, Türkiye ve Irak merkezi hükümetinin yaptığı ortak askeri tatbikatı desteklediğini açıklamış ve kendisi de sınırda askeri tatbikat yapmaya başlamıştır. Ayrıca İran sınırdaki mevzilerini güçlendirmiştir (Sinkaya, 2017: 21). Keza, İran Kültür ve İslami Rehberlik Bakanlığı tarafından Erbil merkezli Kürdistan 24 TV'nin Tahran ofisini referandum sonrası gelişmeler nedeniyle kapattığını duyurmuştur (Kurdistan24, 2018a).

İran uyguladığı yaptırımlara rağmen tam olarak IKBY ile ilişkilerini koparmak istememiştir. Alt seviyede de olsa görüşmeler devam edilmiş ve Bağdat ile Erbil arasında arabuluculuk yapılmıştır. Nitekim İran, IKBY'ye karşı tutumunu sertleştirdiği dönemde Kürt kökenli eski Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin Süleymaniye'deki cenaze törenine üst



seviyede katılım gerçekleştirmiştir. Cenazeye katılan Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, Mesud Barzani ile aynı karede yer almış ve bu olay referandum sonrası İran'ın IKBY'ye yönelik politikasındaki yumuşamanın adımı olarak görülmüştür (CNN Turk, 2018). Hatta çoğu yorumcular tarafından bu olumlu havanın devam edeceği ve karşılıklı adımların atılacağı öngörülse de öyle olmamış ve İran IKBY'ye yönelik tutumunda herhangi bir değişiklik olmamıştır (El-Cumeyli, 2017: 34-35).

İranlı yetkililer ortak tatbikat kararı yanı sıra sınır güvenliğinin artırılması ve sınır noktalarına konuşlanmaları için Irak askerlerinin İran'a davet edilmesi kararı almıştır (Sputnik News, 2018b). Türkiye'den sonra İran'ın da Irak ordusu ile ortak askeri tatbikat kararı alması IKBY'nin referandum sonuçları konusunda geri adım atacağı düşüncesi ön plana çıkarsa da düşünüldüğü gibi olmamıştır. Hatta tam tersine Mesud Barzani sürpriz bir şekilde tartışmaların odağında olan Kerkük'e ziyaret gerçekleştirmiştir. Burada IKBY'nin diğer güçlü partisi olan KYB'nin teşkilatını ziyaret etmiş ve kentte görev yapan Peşmerge komutanlarıyla toplantı gerçekleştirmiştir (Kurdistan24, 2018b). Barzani'nin bu hareketi sınırda Irak ordusuyla ortak askeri tatbikat yapan İran ve Türkiye'ye karşı meydan okuma olarak yorumlanmıştır. Özellikle Kerkük'te askeri varlığını güçlendirme konusunda attığı adımlar bu yorumların yapılmasına neden olmuştur. Bu gelişmeden sonra 4 Ekim'de İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Tahran'da bir araya gelmiştir. Görüşme sırasında iki lider de IKBY'ye karşı sert bir tavır takınmış, referandumu tanımadıklarını ve bu yanlıştan bir an önce geri dönülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu görüşme sonrasında İran, Türkiye ve Irak merkezi hükümeti arasında IKBY'ye karşı alınacak tedbirler ve yaptırım kararlarını koordine etmek için ortak istişare mekanizması kurulduğunu açıklamıştır (Sinkaya, 2017: 21). Bu adım her üç aktörün de referandum sonrasında attığı en önemli adım olmuştur. Artık yumuşak yaptırım kararları geri planda kalmış, askeri müdahale dahil ağır yaptırımlar ön plana çıkmıştır.

İran tarafından sonraki süreçte IKBY yöneticilerine yönelik tehdit mesajları peş peşe gelmiştir. Hasan Ruhani bakanlar kurulu toplantısında yaptığı konuşmasında İran, Irak, Suriye ve Türkiye'deki Kürtleri çok sevdiklerini, onlara karşı baskı uygulamak istemediklerini ancak durumu bu raddeye getiren yetkililerin bedel ödeyeceklerini belirtmiştir (Rudaw, 2018a). Bu duruma binaen İran, Bağdat'ın isteği üzerine 15 Ekim'de IKBY ile olan sınır kapıları Başmak, Pervizhan ve Hacı Umran'ı tamamen kapatmıştır. Irak Merkezi Hükümeti Dışişleri Bakanlığı sözcüsü bu kararın yapılan referandumdan dolayı ülkenin birliği ve egemenliğini korumak ve ülkedeki sınır kapılarıyla havalimanlarının kontrolünü

sağlamak konusunda atılan adımların bir devamı olduğunu belirtmiştir (Anadolu Ajansı, 2018).

Tahran yönetimi Bağdat'ı IKBY üzerinde siyasi, ekonomik ve askeri baskısını artırması yönünde teşvik etmiş ve bu konuda atılacak adımların destekleyeceğini belirtmiştir. Nihayetinde Irak ordusu ve Haşdi Şaabi güçleri 16 Ekim 2017 yılında Kerkük başta olmak üzere Peşmerge güçlerinin elinde olan ve Irak anayasasınının 140. maddesine göre statüleri tartışmalı olan bölgelere kapsamlı bir askeri operasyon düzenlemiştir. Çok geçmeden Irak ordusu önce Kerkük merkezinde ve daha sonra diğer tartışmalı bölgelerde kontrolü sağlamıştır. Bu kadar kısa sürede operasyonun sonuç vermesinin arkasında İran ve KYB'nin etkisi olduğu varsayılmaktadır. Çünkü askeri danışman sıfatıyla Irak'ta askeri anlamda etkili olan İranlı General Kasım Süleymani operasyon öncesinde IKBY'ye birçok kez gitmiş ve Kürt liderlerle çeşitli görüşmeler gerçekleştirmiştir. En son olarak KYB'li ve Kürt kökenli olan eski Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin kabrini ziyaret etmek için bölgeye ziyaret gerçekleştirmiş ve burada KYB'li yetkililerle Kerkük konusunu ve referandum sonrası gelişmeleri değerlendirmek için bir araya gelmiştir (NTV, 2018b). Bu ziyaretin ardında operasyonun başlamasıyla KYB'li Peşmergelerin mevzilerini terk edip yerlerini Irak ordusuna ve İran yanlısı Haşdi Şaabi'ye bırakılmaları bu varsayımı doğrulamaktadır. Keza Mesud Barzani ve KDP yetkilileri 16 Ekim operasyonunda İran ve KYB'nin Peşmerge sorumlusu olan Celal Talabani'nin oğlu Pavel Talabani'yi suçlamıştır. Her iki tarafta suçlamaları kabul etmezken daha sonra ilgili tarafların beyanatları ve açıklamaları operasyonun arkasında aktif rol oynadıklarını ortaya çıkartmıştır. Pavel Talabani anlaşma gereği çekildiklerini ve mevzilerini Irak ordusuna bıraktıklarını açıklamıştır (Rudaw, 2018b). Sonrasında Hamaney'in ofisinin genel sekreteri Muhammed Gulpaygani, Ayetullah Hamanei'nin talimatları ve Kasım Süleymani'nin çabaları sayesinde ABD ve İsrail'in IKBY'de 'ikinci bir İsrail' kurma planını engellendiğini ve Kerkük'ün kurtarıldığını açıklamıştır (Sinkaya, 2017: 22).

İran'ın teşvikleri ve destekleri sayesinde Irak ordusunun tartışmalı bölgelerde denetimini sağlaması IKBY'nin psikolojik olarak çöküntü yaşamasına neden olmuştur. Bu da Peşmerge güçlerinin 2003 yılındaki sınırlarına geri çekilmesine neden olmuştur (Özçelik, 2006). Bu operasyonla Haşdi Şaabi aracılığıyla bölgede İran hakimiyeti artmış ve görece bir kazanç elde etmiştir. IKBY ise başta ABD ve İsrail olmak üzere batılı güçlerden umduğu desteği alamamış ve bu cemahta hayal kırıklığına uğramıştır. Her ne kadar KDP'ye bağlı Peşmergeler operasyonlara karşı koymaya çabalasa da başarılı olamamışlardır. Durumu kabullenmek zorunda kalan Mesud Barzani sorunu diyalog çerçevesinde çözmek için

referandum sonuçlarını dondurduğunu açıklasa da ilgili taraflar bunun yetersiz olduğunu ve tamamen iptal etmesini talep etmişlerdir. Barzani bu yöndeki girişimleri sonuçsuz kalınca başkanlıktan çekildiğini ve yetkilerini yeğenine, aynı zamanda IKBY Başbakanı olan Neçirvan Barzani'ye bıraktığını açıklamıştır (Sputnik News, 2018c).

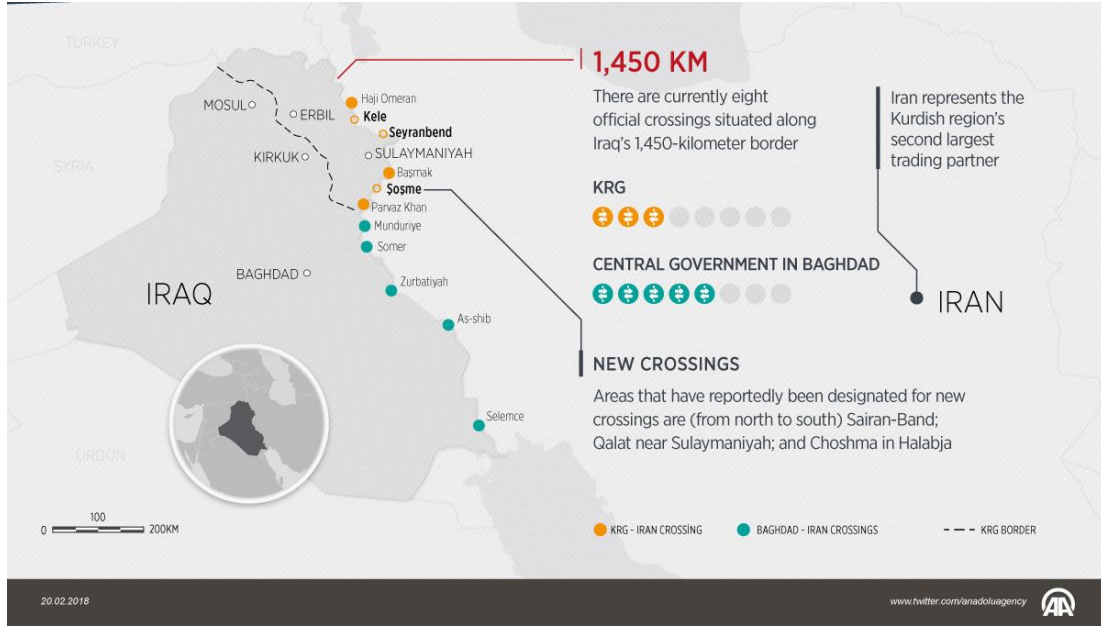
İran, Mesud Barzani'nin görevi bırakmasını ve daha olumlu baktığı Neçirvan Barzani'nin görevi üstlenmesi memnuniyetle karşılamıştır. Bu çerçevede ilk olarak İran Genel Kurmay Başkanı Muhammed Bakari açıklama yapmıştır. Bakari bağımsızlık referandumu sonrası IKBY'ye karşı sınır yasaklarının ve kısıtlamalarının kaldırılabilirliklerinin sinyalinin vermiştir (Reuters, 2017). Nihayetinde önce Başmak sınır kapısı daha sonra ise Hacı Umran ve Pervezhan sınır kapıları açılmıştır (Hürriyet, 2017).

İran'ın attığı adımların arkasında N. Barzani'nin diplomatik çabaları ve sorunlarının diyalogla çözme çabası vardır. Barzani görevi aldıktan sonra Avrupa ülkelerinde çeşitli temaslarda bulunmuş ve referandum sonrasında kendilerine karşı uygulanan ambargoların kaldırılması için yoğun bir çaba içine girmiştir. N. Barzani 2018 Şubat'ında Münih Güvenlik Konferansına katılmış ve burada birçok liderle bir araya gelmiştir. N. Barzani burada Irak Başbakanı Haydar El İbadi ile de görüşmüş ve iki taraf aralarındaki sorunlarının diyalogla çözülebileceklerini ifade etmişlerdir. Akabinde olumlu gelişmeler yaşanmış ve başta Irak merkezi hükümeti olmak üzere İran ve Türkiye tarafından IKBY'ye karşı uygulanan sınırlamalar ve kısıtlamalar kalkmaya başlamıştır.

Referandum öncesi İran yaptırım tehditlerinde oldukça sertken, ABD'nin sıkılaştırdığı yaptırımlar ve küresel piyasalarda dibe vuran petrol fiyatları nedeniyle ticaret hacminde daralma tehdidine karşı IKBY'yi bir çıkış olarak görmüştür. İran yönetimi tüm bunlara rağmen referandum öncesinde karşılıklı ticaretini artırmak için girişimlerine başlamıştır.

Bağımsızlık referandumu sonrası karşılıklı ziyaretler sonrasında aradaki tansiyon düşmüştür ve ticari ilişkiler gelişmektedir. 2018 yılında İran ve Erbil yönetimleri sınır kapılarının sayısını artırarak sınır ticareti kapasitesini artırmak istemektedir. IKBY verilerine göre İran Türkiye'den sonra en büyük ticaret ortağı olması nedeniyle üç olan sınır kapısı sayısını altıya çıkarmak için her iki ülke gerekli çalışmaları yürütmektedirler.

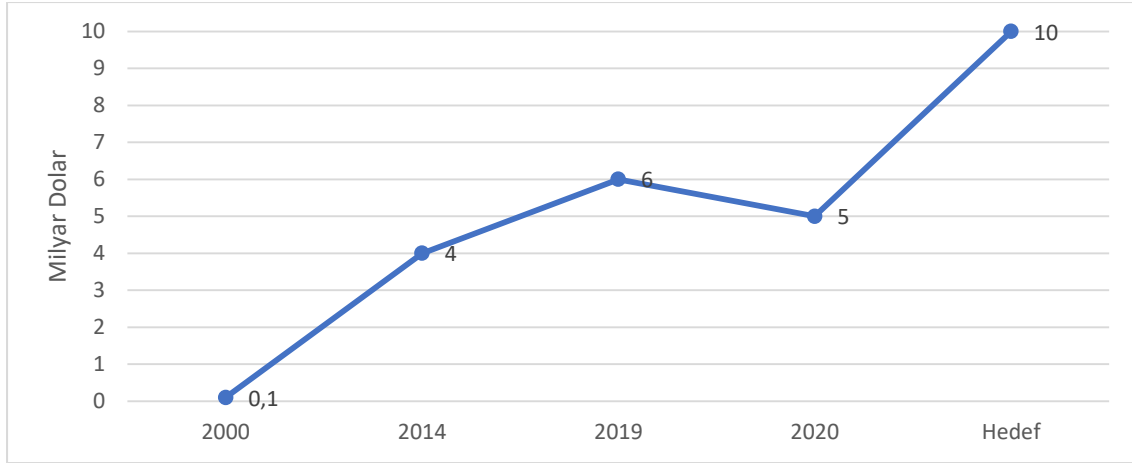
**Şekil 1.** İran-İKBY sınırında açılması planlanan sınır kapıları



Kaynak: <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/-iraq-kurd-region-eyes-cross-border-trade-with-iran/1069087>

2000 yılında sadece 100 milyon dolar olan IKBY-İran ticaret hacmi 2014 yılında 4 milyar dolar civarına çıkmış, 2019 yılında ise en yüksek zirvesi olan 6 milyar dolara yükselmiştir. Yapılması planlanan boru hattı ve sınır kapılarıyla bu hacmin İran-İrak arasında 20 milyar dolara yaklaşması, bu ticaretinde yarıdan fazlasının IKBY üzerinden gerçekleşmesi beklenmektedir. Bazı kaynaklara göre İran-İKBY boru hattı 2020 yılı Nisan ayında sevkiyata başlamak için hazır hale getirilmiştir. Günlük 35 bin varil işlenmiş yakıtın planlandığı bu dört paralel boru hattı, Koronavirüs'ün etkilediği ticaret düşüşü için bir fırsat gibi görülmektedir. İlk olarak IKBY yönetimi tarafından reddedilmiş olsa da daha sonra varlığı kabul edilen boru hattının İran'ın sıkılaştıran yaptırımların etrafından dolanma çabası olarak da görülebilir. Son dönemde İran'ın IKBY'ye yönelik ılımlı politikalarının faydasını Koronavirüs salgını sırasında görmüştür. Irak ile sınır kapıları kapatılmasına rağmen IKBY ile olan 3 sınır kapısı sadece 4-6 Nisan arasında üç gün süreyle kapalı kalmıştır. Bu da pandeminin ağır vurduğu ülkelere olan İran için nefes aldırıcı olmuştur.

**Grafik 1.** Son 20 yılda İran – IKBY ticaret hacmi ve hedefi



Genel olarak bakıldığında son gelişmeler sonrasında IKBY'nin tam bağımsızlığının ABD tarafından dile getirilerek, IKBY yönetiminin İran'dan uzaklaştırılabileceği varsayımında bulunulabilir. İran özellikle nükleer anlaşmadan ABD'nin çekilmesi sonrası siyasi manevra alanında daralma yaşamıştır ve koronavirüs nedeniyle de ekonomisinde zorluklar geçirmektedir. Neçirvan Barzani'nin ılımlı politikaları ve gelişen ticari ilişkilerin geldiği nokta dikkate alındığında İran'ın IKBY'ye yönelik politikalarını belirlemesinde daha dikkatli davranacağını ve IKBY'yi daha önemli bir komşu ve ortak ülke olarak benimsemesinin olası olacağı söylenebilir. Görüldüğü üzere İran da özellikle son dönemlerde politikalarını pragmatist biçimde şekillendirmektedir. Ekonomik sebeplerle ılımlı politikalar benimsenirken, IKBY üzerindeki etkinin azalması ya da ülkeye yönelik güvenlik risklerinin arttığı durumlarda daha realist politikalara yönelinmektedir.

İran ve ABD'ye karşı dengeleme siyaseti sürdüren IKBY yönetimi, iki ateş arasında sıkışmış gibi görünmektedir. Halen bağımsız bir ülke olma hedefiyle IKBY, bir yanda IŞİD'e karşı ülkelerine davet ettikleri ABD'nin, diğer yanda ise yakın zamanda öldürülen Kasım Süleymani'nin arkasındaki İran'ın desteğini kaybetmeme çabasındadır. Özellikle Süleymani'nin, IŞİD'e karşı elde ettiği başarıların da etkisiyle İran etkisi altına giren Irak meclisinin Ocak ayındaki oturumunda Barzani'nin, Kürt partilerin katılmamasının hem Irak için hem de IKBY'nin çıkarına olacağını belirtmesi bu arada kalmışlığın açık bir göstergesidir. Bu oturumda Şii oyların çoğunluğuyla ABD askerlerinin ülkeden çıkarılması kararı alınmış olsa da, IKBY'nin çekimser kalmasında ABD Başkanı Donald Trump'ın Irak'a yönelik yaptırım tehditlerinin etkisi olduğu söylenebilir. PKK ve IŞİD gibi sorunlar nedeniyle, güvenliğinde dışa bağlı olan IKBY üzerindeki etkisini göstermek isteyen İran'ın, Erbil ve Süleymaniye konsolosluklarında düzenlenen taziyelere Iraklı Kürtlerin farklı şehirlerde katılım göstermeleri, bu etkinin bir başka örneği olarak sunulabilir. Ayrıca

Süleymani suikastının ardından İran'ın ABD üssünü bombalaması IKBY'ye ABD ile olası yakınlaşmanın muhtemel sonuçları hakkında bir gözdağı olarak nitelendirilebilir. Benzer biçimde Zini Werte bölgesinde KYB kontrolünün zayıflatılarak, KDP peşmergelerin bu bölgeye gönderilmesi İran'da rahatsızlıklar oluşturmaktadır. ABD'nin de bölgede artırmaya çalıştığı etkisi ve artan yaptırımlar nedeniyle İran, kendisinin ve KYB'nin buradan tasfiye edilmek istediğini öngörmektedir. Bu nedenle İran'ın, IKBY'ye yönelik politikalarını güvenlik odağında sertleştirmesi muhtemeldir.

## Sonuç

Özellikle yakın dönemde İran, IKBY yönetimi ve Iraklı Kürtlere yaklaşımının genel olarak Irak ilişkileri ile bağıntılı olduğu görülmektedir. Her ne kadar çatışmaların öne çıktığı bölgeler ve komşular olarak görülseler de İran ve IKBY'nin süregelen diyalogları her dönemde önem arz etmiştir. İran'ın IKBY ve Kürtlere olan yaklaşımını pragmatist düzlemde değerlendirerek iç ve/veya dış fırsatlar ve tehditler dengesinin politikaların belirlenmesinde önemli olduğu öne sürülebilir. Sonuç olarak ilişkilerde en önemli sorun olarak görülen bağımsızlık referandumuna karşı sert tepki vermesine rağmen İran, IKBY'ye yönelik diyalog kapılarının asla tamamen kapatmamış ve alt seviyede görüşmelerini devam ettirmiştir. İran'ın böyle bir tutum içine girmesinin nedenleri şöyle sıralanabilir:

- 1- İran ve IKBY arasında tarihi ve kültürel bağların mevcut olması,
- 2- İran ve IKBY arasında ekonomik bağların mevcut olması ve aralarında yoğun bir ticaret yaşanması,
- 3- IKBY ile oluşacak herhangi bir gerginlikte kendi bölgesinde yaşayan Kürtlerin ayaklanmasından çekinmesi,
- 4- Bölgede artan IKBY üzerinde artan Türkiye etkisini dengelemek istemesi,
- 5- Başta ABD ve İsrail olmak üzere batılı ülkelerin IKBY üzerinde kendisini çerçevesini engellemek istemesi,
- 6- Dönem dönem ambargolara maruz kalan İran'ın IKBY üzerinde bunu kırmak istemesi,
- 7- Bölgesel güç olma yolunda atıldığı adımların etkisi ve bu çerçevede Kürtler ile diyalog içinde olma isteği,
- 8- Bölgede artan Türkiye faktörünü dizginlemek ve IKBY'yi bu ülkeye kaptırmamak istemesi,
- 9- Bölgede olası Kürt-Şii çatışmasından çekinmesi,
- 10- Enerji kaynakları ve ticareti konusunda başat güç olma isteği.

Yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü İran'ın IKBY'ye yönelik politikasında inişli çıkışlı dönemler yaşansa da mutlak bir müdahale ve sınırlama beklenmemektedir. İran önümüzdeki dönemlerde bölgesel politikalarından taviz vermeden IKBY ile ilişkilerini güçlendirecektir. Çünkü IKBY'yi batılı güçlere ve diğer bölgesel güç olan Türkiye'ye kaptırması halinde bölgesel politikalarının olumsuz etkileneceğini ve dış politikada manevra alanının daralacağını bilincindedir. Bu nedenle İran'ın bölgedeki ve uluslararası arenadaki gelişmelere göre sabit bir ajanda olmadan çıkarlarına en uygun biçimde şekillendirmesi beklenmektedir.

### Kaynakça

- Akçada, G. (2018). “İran-Maliki-Esad İttifakına Karşı Türkiye-Haşimi-Barzani İttifakı”, *Turkishny*, Ağustos 2012, , [www.turkishny.com/drgoeknur-akcada/17-drgoeknur-akcada/88613-iran-maliki-esad-ittifakina-karsi-turkiye-hasimi-barzani-ittifaki](http://www.turkishny.com/drgoeknur-akcada/17-drgoeknur-akcada/88613-iran-maliki-esad-ittifakina-karsi-turkiye-hasimi-barzani-ittifaki), 13 Nisan.
- Ali, Othman, (2017). “İran Ve Barzani: Kötüleşen İlişkiler ve Kaçınılmaz Çatışma Riski”. ORSAM, ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, sayı. 58: 1-14.
- Ali Sameen (2011). “ABD'nin İşgalinin Ardından Türkiye-Irak Güvenlik İlişkilerinde (Kuzey Irak Faktörü)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Anadolu Ajansı (2018). Irak Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mahcub: İran, IKBY ile Sınır Kapılarını Kapattı, <https://aa.com.tr/tr/dunya/irak-disisleri-bakanligi-sozcusu-mahcub-iran-ikby-ile-sinir-kapilarini-kapatti/936356>, 24 Nisan.
- Basnews English. “Iran Approves Three More International Border Crossings with KRG: Official”. Basnews, (Çevirimiçi), <https://www.basnews.com/en/babat/540105>, 18 Ağustos 2019.
- BBC Türkçe, (2018a). İran, Bağımsızlık Referandumu Öncesi Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne Hava Sahasını Kapattı, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41379497>, 14 Nisan.
- BBC Türkçe, (2018b). 25 Yıl Sonra Halepçe: Saddam'a Kim Silah Verdi? [http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121203\\_halabja](http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121203_halabja), 29 Nisan.
- BBC Türkçe, (2018c). 4 Soruda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Kritik İran Ziyareti, , <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41493827>, 10 Mayıs.
- CNN Türk, (2018). Talabani'nin Cenazesinde Dikkat Çeken Detay! İran Dışişleri Bakanı ve Barzani Yan Yana, <https://www.cnnturk.com/dunya/talabaninin-cenazesinde-dikkat-cekken-detay-iran-disisleri-bakani-ve-barzani-yan-yana>, 16 Nisan.
- Çiçek, N. (2013). “Barzan Aşireti ve Barzaniler Kimlerdir”, *Timeturk*, <https://www.timeturk.com/tr/2013/11/12/barzan-asireti-ve-barzaniler-kimdir.html>.
- Demir, D. (2017). “ABD'nin Irak İşgaline Kadar Kuzey Irak'taki Kürt Varlığının İran'ın Bölgesel Güvenlik Politikaları Açısından Değerlendirilmesi”, *ANKASAM*, Şubat, <https://ankasam.org/abd-nin-irak-iskaline-kadar-kuzey-iraktaki-kurt-varliginin-iranin-bolgesel-guvenlik-politikalari-acisindan-degerlendirilmesi>.
- Dinç, A. (2018). “İran'ın Irak'ın Kuzeyi'ndeki Oluşum ve Gelişmelere Yaklaşımı”, *21. Yüzyıl*, ss. 89-116.

- Duman, B. (2017). , “Referandum Sonrası IKBY’de Siyasi Durum ve Geleceği”, *Ortadoğu Analiz* Cilt: 9, Sayı: 83, ss. 12-17.
- El-Cumeyli, A.Y.G. (2017), “IKBY Bağımsızlık Referandumu ve Bağdat Hükümetinin Kriz Yönetimi”, *Ortadoğu Analiz*, C: 9 , S: 83, s. 32-35.
- Güçlü, İ. (2017) “11 Mart 1970: Kürdistan Otonomisi / Halepçe Katliamı”, [www.kurdistan24.net/tr/opinion/48180-11-Mart-1970](http://www.kurdistan24.net/tr/opinion/48180-11-Mart-1970).
- Güzel, H. T. (2009). “İrak’ın Kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi (1992-2008)”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hürriyet (2017). İran, IKBY ile Tüm Sınır Kapılarının Açtı, [www.hurriyet.com.tr/dunya/iran-ikby-ile-tum-sinirlari-yeniden-acti-40682335](http://www.hurriyet.com.tr/dunya/iran-ikby-ile-tum-sinirlari-yeniden-acti-40682335).
- Keskin, A. (2015). İran’ın Kuzey Irak Politikası, *OMRAN*, Ekim, <http://tr.omrandirasat.org/yay% C4% B1nlar% C4% B1m% C4% B1z/makaleler/iran% E2 % 80% 99in-kuzey-irak-politikasi-iran-ve-irakli-kurtler.html>, 28 Nisan.
- Kurdistan Region Issues an Explanation Regarding the Extension of an Oil Pipeline to Its Lands from Iran, Shafaq News, (Çevirimiçi), <https://shafaq.com/en/Kurdistan/kurdistan-region-issues-an-explanation-regarding-the-extension-of-an-oil-pipeline-to-its-lands-from-iran>, 04 Nisan 2020.
- Kurdistan24 (2018a). Iran Shuts Down Kurdistan 24 Bureau in Tehran Following Kurdistan Referandum, *Kurdistan24*, (Çevirimiçi) <http://www.kurdistan24.net/en/news/d4525fdc-5b02-4140-a03c-7e0ff4970bf0>, 16 Nisan.
- Kurdistan24 (2018b). Başkan Barzani'den Kerkük'e Sürpriz Ziyaret, , [www.kurdistan24.net/tr/news/854c778e-4211-47cf-a868-4e18734f65c5](http://www.kurdistan24.net/tr/news/854c778e-4211-47cf-a868-4e18734f65c5), 22 Nisan.
- Milliyet (2018), Barzani'den İran'ı Çıldırtacak Hamle!, [www.milliyet.com.tr/barzani-den-iran-i-cildirtacak/dunya/detay/2212796/default.htm](http://www.milliyet.com.tr/barzani-den-iran-i-cildirtacak/dunya/detay/2212796/default.htm), 12 Mayıs
- Mohammed, Hussein ve Mohammed Araz (2020). “New Pipeline Streamlines Krg-Iran Fuel Trade”. Iraq Oil Report, (Çevirimiçi), [www.iraqoilreport.com/news/new-pipeline-streamlines-kr-g-iran-fuel-trade-42613/](http://www.iraqoilreport.com/news/new-pipeline-streamlines-kr-g-iran-fuel-trade-42613/), 30 Mart.
- NTV (2018a). İran Barzani'ye Sınır Kapılarını Kapattı, [www.ntv.com.tr/dunya/iran-barzaniye-sinir-kapilarini-kapatti,J8rgd-t24U6gBhJM-vnXmg](http://www.ntv.com.tr/dunya/iran-barzaniye-sinir-kapilarini-kapatti,J8rgd-t24U6gBhJM-vnXmg), 14 Nisan.
- NTV (2018b), İran'ın "Gölge Komutanı" Süleymani Kerkük İçin Devrede, <https://www.ntv.com.tr/dunya/iranin-golge-komutani-suleymani-kerkuk-icin-devrede,1WihHdvxEE-0bHhQkkFZoA>, 24 Nisan.
- Okuducu, İdris (2018). “Iraq’s Kurd Region Eyes Cross-Border Trade with Iran”. Anadolu Ajansı, [www.aa.com.tr/en/energy/finance/iraqs-kurd-region-eyes-cross-border-trade-with-iran/18937](http://www.aa.com.tr/en/energy/finance/iraqs-kurd-region-eyes-cross-border-trade-with-iran/18937), 21 Şubat.
- Othman A. (2017). “İran ve Barzani: Kötüleşen İlişkiler ve Kaçınılmaz Çatışma Riski”, *ORSAM*, No: 58.
- Ozcelik, S. (2006). Theories, Practices, and Research in Conflict Resolution and Low-Intensity Conflicts: The Kurdish Conflict in Turkey, *Journal of Conflict Studies*, vol. XXVI, No: 2, ss. 133 – 153.
- Ozcelik, S. (2014). “Kurdish Conflict in Turkey: A Psychological Conflict Analysis”, in *Conflict, Violence, Terrorism, and Their Prevention*, J. Martin Ramirez, Chas Marrison, and Arthur J. Kendall (eds. ), Cambridge Scholars Publishing, Tyne: UK, pp. 2-16,
- Özçelik, S. (2015). “Kürt Çatışmasının Çatışma Haritalaması Yöntemi ile Analizi”, Ertan Efeğil ve Esra Pakin Albayrakoğlu (der.), *Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-içi Çatışmaların Analizleri*, İstanbul: Gündoğan Yayınları, ss. 77-105.



- Radikal (2018). ABD Elçiliği Baskınında Ahmedinecad Var mıydı, [www.radikal.com.tr/dunya/abd-elciligi-baskininda-ahmedinecad-var-miydi-962834/](http://www.radikal.com.tr/dunya/abd-elciligi-baskininda-ahmedinecad-var-miydi-962834/), 29 Nisan.
- Reuters (2017). Iran to Lift Border Curbs With Iraq's Kurdish Region in Coming Days, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-kurds-iran/iran-to-lift-border-curbs-with-iraqs-kurdish-region-in-coming-days-idUSKBN1CZ0UU>, 30 Ekim.
- Rudaw (2018b). Hasan Ruhani: Kürtleri Seviyoruz, <http://www.rudaw.net/turkish/middleeast/iran/111020171>, 22 Nisan.
- Rudaw (2018b). Pavel Talabani: Çekilmemiz Taktikseldi, <http://www.rudaw.net/mobile/turkish/kurdistan/231020171>, 24 Nisan.
- Semiz, Y. ve Akgün, B. (2015). “Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, ss. 163-181.
- Sinkaya, B. (2013). “Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri”, *SETA Rapor*, Mayıs, No: 9.
- Sinkaya, B. (2015a). “İrak Kürtlerinin İran ile İlişkileri: Netameli Bir İttifakın Sancılı Seyri”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 7, Sayı: 66, 46-49.
- Sinkaya, B. (2015b), “Güven Bunalımı Kıskacında İran-İKBY İlişkileri”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 7, Sayı: 69, ss. 24-26.
- Sinkaya, B. (2017) “Bağımsızlık Referandumu Sonrasında: İKBY-İran İlişkileri”, *Ortadoğu Analiz* Cilt: 9, Sayı: 83, , ss. 20-22.
- Sputniknews, (2018a). İran: İKBY ile Kara Sınırımız Açılı, Şimdilik Sadece Hava Sahamız Kapalı, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201709251030292417-iran-İKBY-snr-kapisi-kapatti/>, 14 Nisan.
- Sputniknews, (2018b). İran ve Irak Sınırdaki Ortak Tatbikat Yapacak, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201709301030373465-iran-irak-sinir-ortak-tatbikat/>, 22 Nisan.
- Sputniknews, (2018b). Barzani Görevini Neden Bıraktı?, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201711031030875348-barzani-neden-gorevini-birakti/>, 16 Mayıs.
- Tamer, C. (2016). “Türkiye ve İran'ın Irak'ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 103-118.
- Tamer, C. (2017). “2011 Sonrası İran'ın Irak Politikası”, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, İran Özel Sayısı, 1 (2), ss. 172-198.
- Taylan, M. U. (2016). “Kuveyt'in İşgali ve Körfez Savaşı”, *Bianet*, Ekim 2016, , [m.bianet.org/bianet/siyaset/179677-kuveyt-in-ısgali-ve-korfez-savasi](http://m.bianet.org/bianet/siyaset/179677-kuveyt-in-ısgali-ve-korfez-savasi), 15 Mayıs.
- Tehran Times, (2020). “Iran Ready to Expand Trade with Iraqi Kurdistan”. (Çevirimiçi), <https://www.tehrantimes.com/news/451045/Iran-ready-to-expand-trade-with-Iraqi-Kurdistan>, 10 Ağustos 2020.